

KOMUNIKACIJA, TEORIJA IR PRAKTIKA

Pilietinis pasipriešinimas ir kontrpropagandos deinstucionalizavimo prielaidos

Modestas Grigaliūnas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedros doktorantas
Department of Information and Communication,
Faculty of Communication, Vilnius University,
doctoral student
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
Tel. (8 5) 2 36 61 19, faks. (8 5) 2 36 61 04
El. paštas: modestas.grigaliunas@kf.vu.lt

Straipsnyje pilietinis pasipriešinimas aptariamas kontrpropagandos požiūriu, siekiant pagrįsti šio individualaus nesutikimo su galios struktūrų primetamomis situacijomis deinstucionalizavimo prielaidas. Teigiama, kad kontrpropaganda gali būti laikomi ir individualūs pasipriešinimo veiksmai, komunikaciniu požiūriu išreikšti viešojoje erdvėje. Pristatomi šiuolaikinės kontrpropagandos sampratos virsmai, o pilietinis pasipriešinimas išskiriamas ir empiriniais pavyzdžiais iliustruojamas kaip metodas, galintis atspindėti ir individualios deinstucionalizuotos kontrpropagandos procesus, ir valstybinę militaristinę gynybą.

Pagrindiniai žodžiai: *kontrpropaganda, pilietinis pasipriešinimas, informacinės kovos, šalies gynyba, bendruomenių aktyvumas.*

Įvadas

Kontrpropaganda kaip specifinis komunikacijos procesas ilgą laiką buvo siejama su institucinėmis pasipriešinimo informacinėms atakoms priemonėmis ir nenumatė individualių pasipriešinimo aktų susieti su tikslingai vykdomais atsakais į informacinius išpuolius. Tačiau šiandien, įvertinant įvairios, mozaikinės, daug skirtingų interesų turinčios visuomenės sambūvio ir skirtingų kultūrinių mikropasaulių atstovavimo ypatumus, pabrėžtina, kad informacinės kovos ypač aktyviai vyksta ir bendruomenių ar subkultūrų lygiu, todėl atsiranda

poreikis komunikaciniu požiūriu apibrėžti ideologiniu, ekonominiu-komerciniu, kultūriniu ar socialiniu pagrindu vykstančius konfliktus. Bendruomenių, individų grupių ar paskirų individų vykdomos informacinės operacijos yra siejamos su *pilietinio pasipriešinimo* sąvoka ir visais jos nurodomais pasipriešinimo metodais, vienas iš kurių – *pilietinis nepaklusnumas* – yra legitimizuojamas ir Lietuvos strateginiuose gynybos ir karybos dokumentuose.

Pilietinis pasipriešinimas, kurio atskirų ženklų gali būti randama visoje pasaulio istorijoje, moderniaisiais laikais buvo

naudojamas įvairiose kovose: pavyzdžiui, prieš kolonializmą, užsienio užkariautojus, karinius valstybių perversmus, diktatoriškus režimus, rinkiminius klastojimus, korupciją, rasinę, religinę ir lytinę diskriminaciją. Pilietinio pasipriešinimo atvejai pasireiškėdavo ne tik prieš diktatorių režimus, bet ir prieš demokratiškai išrinktas vyriausybes dėl konstitucinės tvarkos išlaikymo, regioninės autonomijos išlaikymo šalies atžvilgiu, mažumų teisių gynimo, aplinkos apsaugos, siekio neįsitraukti į įvairius karinius konfliktus ir intervencijas (Roberts and Ash, 2009). O pilietinio nepaklusnumo sąvoka yra plačiai vartojama šiuolaikinėje Vakarų politinėje kultūroje. Tai specifinė politinio aktyvumo forma, kurios tikslas – daryti įtaką politiniams sprendimams bei apsaugoti individų teises nuo demokratinės politikos iššūkių. Šių sąvokų platumas ir vidinis panašumas lemia ir jų gausą bei to sąlygojamą maišymąsi kasdienėje vartosenoje. Kaip nurodo G. Miniotaitė (2008), *didžiausio susidomėjimo pilietinio nepaklusnumo problemos sulaukė antrojoje XX a. pusėje Jungtinėse Amerikos Valstijose. Apibendrinama ši faktą Hannah Arendt teigė, kad pilietinio nepaklusnumo sąvoka savo kilme ir turiniu yra amerikietiškas darinys* (p. 58). Lietuvoje pilietinio pasipriešinimo fenomeną filosofiniu, teisiniu, karybos, antropologiniu ir kt. požiūriais daugiausia aptaria G. Miniotaitė, G. Mažeikis, T. Kačerauskas, J. Černevičiūtė ir kt.

Straipsnyje, atsižvelgiant į minėtas šiuolaikinės visuomenės ypatybės, pilietinis pasipriešinimas aptariamas kontrpropagandos požiūriu, siekiant pagrįsti šio individualaus nesutikimo su galios struktūrų primetamomis situacijomis deinstitutionalizavimo prielaidas. Aiškinamasi šiuolai-

kinės kontrpropagandos sampratos galimi virsmai, o pilietinis pasipriešinimas išskiriamas kaip metodas, galintis atspindėti ir individualios deinstitutionalizuotos kontrpropagandos procesus, ir valstybinę militaristinę gynybą. Todėl yra aptariama institucionalizuota kontrpropaganda valstybiniu lygmeniu, pristatomi ir analizuojami pilietinį pasipriešinimą reglamentuojantys teisės aktai Lietuvoje. Taip pat pilietinis pasipriešinimas kaip bendruomenių kontrpropaganda aptariamas analizuojant 2005–2010 metais vykusį viešąjį konfliktą tarp Vilniaus m. verslo, valdžios ir kultūros pasaulio žmonių dėl tarybiniais metais mieste veikusio kino teatro „Lietuva“ privatizavimo.

Kontrpropagandos samprata: pasyvus ir liberalus jos vertinimas

Iš dalies vengiamų vartoti arba vartojamų itin stereotipiškai, itin specifiniuose (dažnai – istoriniuose arba militaristiniuose) kontekstuose terminų *propaganda* ir *kontrpropaganda* reikšmės šiandien sukuria daug neaiškumų ir akademinėje, ir socialinėje erdvėje. Pabrėžtina, kad propagandos kaip sistemingo įtikinėjimo ir kontrpropagandos kaip kryptingo, nuoseklaus pasipriešinimo informacinėms atakoms terminai šiandien keičiami platesnėmis *informacinio saugumo*, *informacinio karo* (pvz., Maliukevičius, 2008, 2002), *psichologinių operacijų* (Maliukevičius, 2002; Helvey, 2004), *įtakos išorės auditorijoms* (Helvey, 2004) ir pan. koncepcijomis, tačiau pažymėtina, kad šie terminai arba apima platesnes informacinių kovų sistemas (matyt, siekiant conceptualizuoti bendrą šiuolaikinių informacinių kovų lauką su visomis jo išvestinėmis ir sąlygomis), arba, jei orientuojasi vien į kontrpropagandą, supranta ją perdėm pasyviai,

arba – dažniausiai – neaptaria tokių veiksmų komunikacinio aspekto, o priima juos daugiausiai kaip (tarptautinius) politinius ar socialinius įvykius. Tačiau reikia pabrėžti, kad propaganda ir kontrpropaganda nurodo į ypač aktyvius ir sąmoningus oponuojančių, konfliktuojančių grupių informacinės kovos veiksmus, pagrįstus šių grupių asmeniniu suinteresuotumu, neabejingumu, kurie, išreikšti komunikaciniu aspektu, virsta viešu siekiu apginti savo mikropasaulį. Apibrėžti kontrpropagandą vien *informacinio saugumo mechanizmu* ar *informacinių šarvų* terminais reikštų ignoruoti šiuolaikinių aktyvių visuomenės grupių informacinės savigynos veiksmus ir paversti šias grupes negebančiomis pasipriešinti jas netenkinančios informacijos sklaidai, o akademiniai tyrimai ir publikacijos kalba apie šiuolaikinių informacinių komunikacinių technologijų įgalinančią aspektą. Iš tiesų kontrpropaganda gali būti suprantama ir pasyviai kaip *veikla, identifikuojanti priešininko propagandą, didinanti dėmesį susidariusiai situacijai ir siekianti paviėšinti priešininko pastangas daryti įtaką visuomenei ar karinėms pajėgoms*. Tačiau ši perspektyva neteisingai nurodo, kad kontrpropaganda prasideda tik nuo priešininko propagandos atradimo, taigi ir nesiekia sumažinti jos sukuriamo efekto dar prieš informacinį puolimą. Realybėje, šiuolaikinė propaganda ir kontrpropaganda yra kartu vykstantys procesai ir efektyviausi kontrpropagandos įrankiai yra proaktyvūs jau savo prigimtimi (Cali and Romanych). G. Mažeikis, šiandien Lietuvoje daugiausiai vartojantis propagandos ir kontrpropagandos terminus bei bandantis juos sieti su kitais šiuolaikiniais viešaisiais komunikaciniais procesais, tokius kontrpropagandos įrankius sieja su *prevencine propaganda* (2006, p. 146).

Šiandienos pliuralistinėje, daugiakultūrinėje, todėl ir dažnai įvairiais interesais susikertančioje bei aktyviai juos siekiančioje ginti visuomenėje svarbu 1) numatyti aktyvesnį kontrpropagandos vaidmenį aiškinantį apibrėžimą bei 2) liberalizuoti kontrpropagandos supratimą, išlaisvinant jį iš griežtos *institucinio informacinio atsako į institucinį informacinį puolimą* sampratos varžtų. Pažymėtina, kad būtent institucinis kontrpropagandos supratimas nurodo daugiausia į informacines kovas valstybiniu lygmeniu ir apsunkina šiandienę jo vartoseną atsižvelgiant į visas visuomenėje vykstančias informacines socialinių grupių kovas, kur tik viena ar kita forma pasireiškia įtikinėjimai, manipuliacijos iš *galios grupių* ir siekis pasipriešinti šioms manipuliacijoms iš, Frankfurto kritinės mokyklos terminais kalbant, *engiamųjų* pusės. Tokių kovų šiuolaikinėje visuomenėje ypač padaugėjo, taip pat padaugėjo vieni kitus pažeidžiančių, skirtingų socialinio grupių išreiškiamų interesų, dėl kurių realizavimo ir prasideda viešieji konfliktai, pagrįsti konkurencijos, įtakos, dominavimo, užgožimo, marginalizacijos ir pan. siekiais bei sąlygomis. Pabrėžtina, kad daugelis šių kovų dažnai jau mažiau yra siejamos vien su valstybinėmis valdžios institucijomis, o vyksta bendruomenių ir mikrobendruomenių, korporacijų ir nevyriausybinų organizacijų sektoriaus lygiu. Ką duotų kontrpropagandos sampratos deinstitutionalizavimas? Visų pirma, leistų minėtų neinstitutionalizuotų socialinių grupių vykdomus pasipriešinimo veiksmus priskirti kontrpropagandos sričiai, jei atitinkamai jų interesus pažeidžiančių grupių puolantieji informaciniai veiksmai remtųsi įtikinėjimo ir manipuliacijų mechanizmais. Antra, leistų apibendrinti ir konceptualizuoti tokių bendruomenių kas-

dienos veiksmus (jei jie yra skirti ginti savo grupės interesus nuo kitų grupių), šiandien analizuojamus antropologiniu, sociologiniu ar kartais politiniu požiūriu ir komunikaciniu aspektu. Straipsnyje pateikiamos įvairių kontrpropagandos lygių teisinės-empirinės apžvalgos ir parodo, kaip komunikacinio aspekto ignoravimas vieno ar kito viešojo konflikto analizėje opozicinių grupių veiksmus galios grupių atžvilgiu ir tepalieką gynybos, nepaklusnumo, priešinimosi lygiu bei neaptaria jų kryptingai ardomųjų, prevencinių, neutralizuojančių, įtikinančių, visuomenę informuojančių komunikacinių veiksmų. Kitaip tariant, pyragas, mestas politikui į veidą, paprastai nėra tik ištiškęs kremas ant jo akinių ir švarko, paviešintas žiniasklaidoje ar kitomis masinėmis informavimo priemonėmis, jis sukuria komunikacinį aktą, išreiškiantį mėčiūsojo nepritariamą pyragu apmėtyto politiko veiksmams. Čia kalbama ne apie chuliganišką išpuolį (nors būna ir tokių) ar komišką situaciją, o apie tikslingą kontrpropagandinį veiksmą, kurį ir yra svarbu būtent taip įvardyti.

Skirtinas *valstybinis, institucinis* ir *asmeninis* pasipriešinimas propagandai. Čia svarbu sutarti, kad pasipriešinimas propagandai, kad ir kuriuo iš minėtų lygių jis būtų vykdomas, gali būti priskiriamas kontrpropagandos sričiai remiantis minėtais argumentais. Tačiau valstybinė kontrpropagandos samprata dar yra vartojama – beje, būtent ši samprata ir sukuria stereotipizuotą kontrpropagandos vaizdą bei yra keičiama informacinių karų koncepcijose slypinčiais terminais, o institucinis ir asmeninis pasipriešinimas yra sunkiau suvokiami kaip savarankiški kontrpropagandos aktai. *Institucinis pasipriešinimas*, jei jis nurodo ne į valstybės institucijų kovas, o

yra vykdomas, pavyzdžiui, nevyriausybiinių organizacijų, bus siejamas su lobistine veikla arba tiesiog siekiu atstovauti ir ginti konkrečios interesų grupės interesus visuomenėje. Jeigu į informacines kovas yra įsitraukusi privataus kapitalo organizacija, jos veiksmai taip pat gali būti siejami su lobistine veikla arba apskritai bus nurašomi ekonominės konkurencijos ir kovos dėl pozicijų konkrečioje rinkoje vardu. Tačiau neteisinga tokius atskirų organizacijų veiksmus vertinti tik kaip jų bendrai vykdomos veiklos elementus, siekiant įtvirtinti savo ekonomines ar socialines pozicijas. Pabrėžtina, kad *kiekviena stambi privataus ar valstybinio kapitalo įmonė, įstaiga, organizacija siekia apsaugoti savo paslaptis, klientų konfidencialumą, apsisaugoti nuo konkurentų šantažo ar tiesiog reklaminės kampanijos* (Mažeikis, 2006, p. 135). O komunikacinė aktyvi šių veiksmų išraiška gali būti siejama tiek su propagandiniais mechanizmais, tiek su kontrpropaganda, nelygu kuriuos iš minėtų veiksmų organizacija vykdo.

Turbūt daugiausia sunkumų kelia *asmeninių* kontrpropagandos veiksmų vertinimas, kuris ir yra aptariamasis šiame straipsnyje. Visų pirma, reikia apibrėžti, kad asmeniniais kontrpropagandos veiksmais bus vadinami tiek atskirų piliečių pasipriešinimo veiksmai, tiek konkreti bendruomenės ir mikrobendruomenės veikla viešojo konflikto metu. G. Mažeikis nurodo, kad *kontrpropaganda buvo laikoma sudėtine propagandos dalimi, tačiau šiandien yra linkstama kontrpropagandą iš dalies arba visai atskirti nuo organizuotų įtikinėjimo formų. Tokiu būdu kontrpropaganda tapo piliečių savigynos priemone nuo jiems nepriimtino organizuoto įtikinėjimo* (2006, p. 138). Anksčiau egzistavusio požiūrio re-

zultatas šiandien ir yra minėtas kontrpropagandos siejimas tik su valstybinėmis kovomis prieš informacines kitų šalių atakas ir individualaus arba pilietinio pasipriešinimo eliminavimas iš kontrpropagandos sampratos. Remiantis skyriuje aptartais argumentais ir yra svarbu pabrėžti, kad individualūs pilietiniai veiksmai prieš informacines manipuliacijas gali būti priskiriami kontrpropagandai ir neturi būti nagrinėjami tik kaip atskiri pilietinio pasipriešinimo atvejai. Pilietinis pasipriešinimas yra sudedamoji propagandinių ir kontrpropagandinių procesų dalis ir gali veikti savarankiškai arba instituciniu ar valstybiniu kontekstu. Nesmurtiniai pilietiniai veiksmai dažnai naudojami kaip atsakas į galių disbalansą visuomenėje. Galios, be įprastų galios formų, čia gali būti suprantamos ir kaip įtakos, titulų, atpažįstamumo, edukacijos galios. Būtent asmeniniai piliečio ar bendruomenės informacinės savignyos motyvai (*poreikis išsaugoti nepriklausomą pasirinkimą, viešą nuomonės reiškimą, kūrybą, laisvę* – Mažeikis, 2006, p. 135) geriausiai nusako ir aktyvų ir liberalizuotą kontrpropagandos įvaizdį – tokių motyvų vedini piliečiai siekia vykdyti ginamuosius ir puolančiuosius veiksmus prieš galios struktūrų informacines manipuliacijas bei aktyviai ištraukti į savo socialinių pozicijų gynybą. Tuo remiantis siūlytinas ir toks aktyvus kontrpropagandos supratimas – *tai bet kuri valstybinio, institucinio ar asmeninio pasipriešinimo forma, išreikšta informacinėje-komunikacinėje erdvėje žiniasklaidos ar alternatyviomis informavimo priemonėmis ir siekianti neutralizuoti priešininko vykdomus propagandinius išpuolius viešojoje erdvėje arba dar prieš jiems patenkant į ją*. Remiantis šiuo supratimu kontrpropagandą vertinama kaip *protesto manifes-*

tacija, būtinai virtusi (paversta) į viešąją reprezentaciją. Toliau yra svarbu parodyti, kaip pilietinio pasipriešinimo inkorporavimas į kontrpropagandos sampratą gali būti siejamas su valstybinio pasipriešinimo koncepcija ir konkrečiais pilietinio protesto atvejais.

Pilietinis pasipriešinimas kaip galima kontrpropaganda visuomenėje ir valstybės kontrpropaganda

Aptariant *pilietinio pasipriešinimo* sąvoką plačiau ir *pilietinio nepaklusnumo* metodą – siauruoju požiūriu, dažniausiai yra įprasta nurodyti šių reiškinų istorines formavimosi aplinkybes, pirmiausia minint H. D. Thoreau, XIX a. amerikiečių rašytojo ir filosofo, darbą *Apie pilietinio nepaklusnumo pareigą (On the Duty of Civil Disobedience, 1849)*, taip pat M. Gandhi rezistencinę veiklą, M. L. Kingo kovą už afroamerikiečių teises XX a. antrosios pusės Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Jh. Rawlso filosofiją. Tačiau čia yra svarbu ir atkreipti dėmesį į sąvokų, nusakančių minėtus metodus, gausą ir painiojimąsi. Pirma, pabrėžtina, kad *pilietinis pasipriešinimas* žymi platų protesto reiškinį, kuriuo nusakoma bendras visuomenės nesutikimas su jai primetamais galios struktūrų sprendimais ir situacijomis bei jį lydintys sąmoningi veiksmai, kuriais bandoma atkreipti viešąjį dėmesį į netenkinamą situaciją ir ją pakeisti. Pilietinis pasipriešinimas gali aprėpti daug įvairių metodų, kuriuos opozicija gali naudoti prieš galios struktūras; jie yra įvairūs ir gausūs: pvz., G. Sharpas jų nurodo beveik 200 ir pažymi, kad tai nėra baigtinis sąrašas (Helvey, 2004, p. 34; metodų sąrašą žr. – Sharp, G. 198 *Methods of Nonviolent Action*; [49](http://www.</p></div><div data-bbox=)

aeinstein.org/organizations/org/198_metho ds-1.pdf). O *pilietišnis nepaklusnumas* yra vienas iš pilietinio pasipriešinimo metodų; G. Sharpas minėtame sąrašė nurodo bent keturias *nepaklusnumo* rūšis. Antra, tiek pilietiniam pasipriešinimui, tiek pilietiniam nepaklusnumui nusakyti gausu sinoniminių sąvokų, kurios aptariamoms toliau; bendras jas vienijantis požymis ir svarbi tokio pasipriešinimo sąlyga – nesmurtinių veiksmų naudojimas savo interesams ginti. Jos įtraukia tokias plačiai ir sistemingai naudojamas bei išsitiesusias laike veiklas, kurios meta iššūkį esamai valdžiai, visuomenės jėgoms, institucijoms ar režimams – iš čia ir sąvoka *pasipriešinimas*. Žodis *pilietišnis* šiame kontekste nurodo veiksmų nesmurtinumą ir nekariskumą bei tai, kad konkretaus judėjimo tikslai yra aktualūs visai visuomenei (Roberts and Ash, 2009). Trečia, tik dalis šių metodų numato viešosios komunikacijos įtraukimą į pasipriešinimą ir greičiausiai būtent dėl to jie nėra visi tiesiogiai susijami su kontrpropaganda. Komunikacinių schemų akcentavimas šiuose metoduose leistų suvokti juos kaip asmeninės / individualiosios kontrpropagandos dalį. Minėtas G. Sharpas iš savo pasiūlytų 198 nesmurtinio pasipriešinimo metodų išskiria tik 12 metodų (metodų grupės „Formalieji pareiškimai“ ir „Komunikacija su plačiosiomis auditorijomis“), tiesiogiai susijusių su viešąja komunikacija, todėl artimesnių tradiciniam kontrpropagandos suvokimui.

Kaip nurodo G. Miniotaitė, Lietuvoje nemažai rašanti apie pilietinio nepaklusnumo teisinius aspektus, jau *M. Gandhi atsisakė pilietinio nepaklusnumo sąvokos, pakeisdamas ją pilietinio nebendradarbiavimo sąvoka, kuri traktuojama kaip vienas iš neprievartinio pasipriešinimo*

instrumentų (Miniotaitė, 2008, p. 56). G. Sharpas savo metodų sąrašė nurodo ir nepaklusnumo, ir *nebendradarbiavimo* metodus. Kaip jau minėta, bendras visus metodus vienijantis aspektas – nesmurtinis veiksmų pobūdis, o *nesmurtiniai pilietiniai veiksmai* literatūroje dar yra vadinami *kollektyviniais nesmurtiniais veiksmais, strateginiais nesmurtiniais veiksmais, pilietine gynyba* ar *nesmurtine gynyba*. Pastaruoju metu šie terminai išreiškiami ir sąvoka *žmonių valdžia / galia* (Nonviolent Civic Action, 2009). Pažymėtina, kad paskutinio termino susiformavimas gali būti siejamas su virtualaus pilietinio aktyvumo bei jo paskatintų virtualių bendruomenių kūrimosi sustiprėjimu ir išpopuliarėjimu. Vartojami ir platesni terminai – *ginčijimosi politika, populiarioji gynyba* ar *populiarusis nesutikimas*, nors šie terminai ir nenusako griežto smurto draudimo. Nesmurtiniai metodai, taip pat vadinami *nesmurtinėmis sankcijomis* ar *neprievartiniais veiksmais*, gali siekti susilpninti tikslinės grupės galias, bet nepakenkti priešininco gyvybei / sveikatai (Nonviolent Civic Action, 2009). Nesmurtiniai veiksmai paremia ir atspindi nesmurtinio keitimosi mechanizmus.

Priežastis, dėl kurios šiame skyriuje yra išskiriamas ne tik *pilietišnis pasipriešinimas*, bet ir *pilietišnis nepaklusnumas* kaip vienas iš daugelio pilietinio pasipriešinimo metodų, yra ta, kad nepaklusnumas yra legitimizuotas valstybinis pasipriešinimo aktas, esantis ne tik partizaninių individualių kovotojų pasipriešinimo metodų sąrašė, bet ir aptiriamas įstatymuose bei valstybinėse strategijose. Kitaip tariant, čia matomos individualiojo pasipriešinimo sąsajos su valstybiniu pasipriešinimu, kartu individualiosios kontrpropagandos sąsajos su valstybine kontrpropaganda. Pilietinis

nepaklusnumas tam tikrais atvejais gali būti suvokiamas kaip valstybinis pasipriešinimas, tačiau tokiu atveju jis yra atskiriamas nuo mikrobendruomenių kontrpropagandinių veikslių savo individualioms problemoms spręsti ir siejamas labiau su radikalia karine situacija, kai valstybės kariuomenė nebėra ar apskritai nėra pajėgi priešintis užpuolikams – apie tai plačiau kitame skyriuje. Ši pilietinio nepaklusnumo, kartu individualiosios ir valstybinės kontrpropagandos dvilypė poza matoma ir dviejų lietuvių mokslininkų darbuose. Pavyzdžiui, J. Černevičiūtė nurodo, kad *pilietinis nepaklusnumas yra viešas, neprievartinis, sąžiningas veiksmas, priešingas įstatymui ir paprastai atliekamas tam, kad pakeistų vyriausybės politiką ar įstatymus. Pilietinis nepaklusnumas yra viešas, nes veikėjas siekia kuo daugiau dėmesio* (2006, p. 80) ir tuo paremia labiau individualų pilietinio nepaklusnumo aspektą. O G. Miniotaitė, atstovaudama Lietuvos karo akademijos mokslinei pozicijai, pilietinį nepaklusnumą jau labiau sieja su valstybės gynyba, o ne su individualių interesų atstovavimu. Ji pilietinį pasipriešinimą vadina dar ir *pilietine gynyba* bei nurodo ir pacifistinę bei pragmatinę jos formavimosi tradicijas. Kad ir kaip būtų, abi tradicijos nekalba apie mikropasaulių interesų gynybą ir jų skatinamą kontrpropagandą: *pacifistinė gynybos samprata grindžiama moraliniais argumentais, joje prievarta, kaip konfliktų sprendimo būdas, nepateisinama jokiais, net ir kilniausiais tikslais. [Pragmatinė samprata] fizinės prievartos netaikymo reikalavimą grindžia pragmatiniais argumentais (socialiniais, politiniais, ekonominiais ir pan.): tam tikromis aplinkybėmis ji yra efektyvesnė už karinę* (Miniotaitė, 2004, p. 198–199).

Ir pilietinis pasipriešinimas kaip individualus aktas, ir pilietinis nepaklusnumas kaip valstybinis veiksmas yra sietini su kontrpropagandos procesais, atsižvelgus ne vien į jų sociopolitinį aspektą, bet ir įvertinant komunikacinę dedamąją. Kiekvieną iš G. Sharpo pasiūlytų 198 pilietinio pasipriešinimo metodų, taip pat valstybinio pilietinio nepaklusnumo strategiją siejant su jų perdavimo išorės publikoms technikomis, turiniu ir tikslais, yra sukuriamas kontrpropagandos procesas, savyje sujungiantis ir atspindintis ir individualų pilietinio pasipriešinimą socialiniais tikslais taikos visuomenėje, ir valstybės pasipriešinimą tarptautinio konflikto metu. Pagrindinis (komunikacinis) skirtumas šioje situacijoje išlieka pilietinio pasipriešinimo intencija ir vadovavimas jam: ar jūsų individualus nesutikimas kils iš jūsų pačių pozicijos, ar jis bus įpareigotas, sukurtas ir vadovaujamas kaip valstybinis aktas. Pastaruoju atveju nėra nutolstama nuo deinstitutionalizacijos kontrpropagandos ir jos samprata išlieka siejama būtent su organizuotu pasipriešinimu propagandiniais išpuoliais ar dominuojantiems režimams.

Pilietinis pasipriešinimas Lietuvos įstatymuose bei kontrpropagandos intencijų

Valstybinėse informacinėse kovose kontrpropagandos deinstitutionalizavimo galimybės nėra numatomos pirmiausia dėl to, kad yra apribojamos vadovavimo šalies lygmeniu, t. y. visi tarptautiniai veiksmai konflikto metu – net ir nepatenkantys į institucinio reglamentavimo rėmus – paprastai yra griežtai prižiūrimi valdžios institucijų. Tačiau įdomu yra tai, kad Lietuva numato individualaus pasipriešinimo įtraukimą į valstybinį pasipriešinimą. Lietuva apskri-

tai yra viena iš nedaugelio valstybių pasaulyje, kurioje svarbus vaidmuo skiriamas pilietiniam pasipriešinimui (Miniutaitė, 2004). Tik šioje situacijoje nei individualus pasipriešinimas kaip valstybės gynyba, nei institucinė valstybės gynyba nėra aptariama propagandos ir kontrapropagandos kontekste, taip eliminuojant galimas tokio informacinio kontrpuolimo intencijas. Todėl pilietinio pasipriešinimo įtraukimas į gynybos koncepciją Lietuvoje (jo legitimizavimas) neapima ar neįvertina komunikacinės dedamosios ir lieka ardomųjų veiksmų lygiu, neaptariant informacinio pasipriešinimo prieš propagandinius išpuolius.

Valstybėje greičiau galioja siekis apsaugoti visuomenę nuo nepageidaujamo priešiško įtikinėjimo proveržių – N. Maliukevičius, 2008 m. apgynęs daktaro disertaciją tema *Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje*, kalbėdamas apie valstybinį pasipriešinimą informacinei agresijai, nurodo, kad tokį pasipriešinimą, be kita ko, užtikrina ir informacinės kultūros – pagrindinio visuomenės apsaugos nuo informacinių atakų mechanizmo – plėtojimas ir stiprinimas. Tai susiję su S. Rastorgujevo pristatoma „efektyvių šarvų“ strategija, kuri JAV yra realizuojama apsaugant savo technologines informacines sistemas, o Rusijoje – kontroliuojant ir žiniasklaidą ar net visą visuomenę. Apžvelgdamas šio autoriaus, taip pat B. Berkowitzo, J. Kolino, E. Shostromo ir kt. idėjas, N. Maliukevičius teigia, kad pasipriešinimas informacinėms atakoms remiasi informacinių alternatyvų užtikrinimu ir informacinių bei komunikacinių išteklių diversifikacija, auditorijos įgalinimu, visuomenės aktualizacija, kūrybingumu ir kooperuotumu (Maliukevičius, 2008, p. 109–112). Paskutiniai aptarti ele-

mentai – auditorijos įgalinimas, visuomenės aktualizacija, kūrybingumas, kooperuotumas – yra vienos iš pagrindinių individualios kontrapropagandos prielaidų, tačiau pažymėtina, kad Lietuvos įstatymuose ir valstybinėse strategijose šios prielaidos numatomos tik kaip alternatyvios gynybos (bet ne kontrapropagandiniu požiūriu) šaltiniai.

Pagrindiniai Lietuvos teisiniai dokumentai, reglamentuojantys pilietinio pasipriešinimo naudojimą valstybės gynybai, yra *Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas* (2000), *Lietuvos nacionalinio saugumo strategija* (2002) ir 2010 m. kovo mėn. patvirtinta pirmoji *Lietuvos karinė doktrina*, o individualųjį pilietinį pasipriešinimą naudojantys žmonės ir jų grupės remiasi ir savo pozicijas dažnai argumentuoja *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (1992), ypač jos II skirsniu *Žmogus ir valstybė*, kuriame yra garantuojamos piliečių teisės laisvai reikšti savo įsitikinimus, skleisti informaciją, laisvai rinktis, kritikuoti ir kt. Apžvelgiant šiuose dokumentuose išdėstytus pilietinio pasipriešinimo apibrėžimus ir vartojimo aplinkybes, svarbu pasakyti, kad jis yra įtvirtintas kiekviename iš jų:

- *Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje* pažymima, kad *valstybės gynyba susideda iš karinio saugumo ir pilietinio pasipriešinimo* (5.2.3.2 punktas). Dokumente nurodoma, kad pilietinis pasipriešinimas apima ginkluotas (partizaninis karas) ir neginkluotas (įvairios pilietinio nepaklusnumo akcijos) civilių gyventojų rezistencijos formas, kurios turėtų būti taikomos šalies okupacijos atveju.
- *Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatyme* pilietinis pasipriešinimas

apibrėžiamas kaip *Lietuvos Respublikos piliečių ir jų savaveiksmių darinių veikla priešinant agresijai ir okupacijai* (2 straipsnio 5 punktas) ir labai aiškiai reglamentuojamos jo panaudojimo aplinkybės.

- *Lietuvos karinėje doktrinoje* deklaruoja, kad *pilietinis visos šalies visuomenės pasipriešinimas agresoriui yra moralinis ir fizinis ginkluotos gynybos pamatas*. Tai pirmoji vieta formaliuosiuose dokumentuose, kur pilietinis pasipriešinimas siejamas su bendrąja konfliktinės situacijos atmosfera visuomenėje (*moralinis pamatas*); ne vien su militaristine gynybine strategija. Tuo iš dalies atsižvelgiama į piliečių individualiojo pasipriešinimo asmenines paskatas. *Lietuva priešinsis agresoriui visomis jai prieinamomis priemonėmis: karine gynyba ir partizaniniais veiksmais, civilių piliečių nepaklusnumu, nekolaboravimu bei kitais būdais*.

Apibrėžiant pilietinio pasipriešinimo aplinkybes, teisės aktai orientuojasi tik į karinės agresijos pradžią ir pabrėžia tokio pasipriešinimo pradžios ir vykdymo svarbą jau po to, kai karinė gynyba nebesiteisina ar šalies teritoriją yra okupavęs agresorius: *nuo pat agresijos ar okupacijos pradžios Lietuvos Respublikos piliečių nepaklusnumo ir pilietinio pasipriešinimo, taip pat jų ginkluoto pasipriešinimo agresoriui ar okupantui veiksmai yra teisėti* (Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 12 straipsnio 1 punktas). Šiame įstatyme taip pat numatomos draudimo kolaboruoti ir šio draudimo išimčių sąlygos, tuo įstatymiškai sukuriant šaliai ir okupacijos metu lojalią visuomenę. Tačiau kaip jau minėta

skyrčiau pradžioje, pilietinis pasipriešinimas nėra deinstitutionalizuojamas ir paliekamas mažoms piliečių grupėms vykdyti individualiai – įstatymas numato *Tautos pasipriešinimo vadovybės institucijos*, įgaliotos vadovauti Tautos pasipriešinimui, suformavimą, esant kritinei situacijai, t. y. kai pilietiniam pasipriešinimui vadovauti nebegali legitimai šalies valdžia (2 straipsnio 7 punktas).

Nors aptartuose teisės aktuose individualus piliečių pasipriešinimas yra siejamas ne su kontrpropaganda, o tik su civiline gynyba ir nėra numatomos jos deinstitutionalizavimo prielaidos, strateginiai dokumentai vis dėlto įtvirtina informacinių kovų reikšmę konkrečiame konflikte ir pažymi, kad tokiose kovose naudojami įrankiai gali būti efektyvus gynybos būdas. Tokiu būdu institucinė kontrpropaganda, neįtraukiant į ją pilietinio pasipriešinimo, vis dėlto yra minima. *Lietuvos karinė doktrina*, apibūdinanti šalies karybos filosofiją, apibrėžia *informacinių operacijų* (angl. *Information operations*) konceptą (p. 52–53), beje, gana aiškiai susisiejantį su N. Maliukevičiaus (2002) aptariama *informacinio karo samprata*:

Tai koordinuoti veiksmai, skirti daryti įtaką priešininko sprendimo priėmimo procesui, paveikiant priešininko informaciją, informacinius procesus ir sistemas, kartu apsaugant savas. Šių operacijų metu integruojamos ir sinchronizuojamos: elektroninės kovos (angl. *Electronic warfare*), psichologinių operacijų, karinio klaidinimo (angl. *Deception*), operacinės apsaugos (angl. *Operations security, OPSEC*) ir kinetinės karinės priemonės.

Taip pat deklaruojamas supratimas, kad šiuolaikiniuose konfliktuose svarbų vaidmenį vaidina informacinės technologijos, masinės informavimo priemonės ir jų panaudojimas (klasikinės propagandos apibrėžimo dalys) ir sutinkama, kad ka-

riuomenės dydis ar modernumas šių priemonių panaudojimo rezultatų nenulemia. Pabrėžiama, kad:

Tendencingas konflikto nušvietimas gali neigiamai paveikti net ir toli nuo konflikto židinio esančių šalių saugumo situaciją. Tiek kariaujančios valstybės, tiek teroristinės ir ekstremistinės grupuotės informacines kampanijas sėkmingai gali panaudoti siekdamos sukelti neramumus ir nepasitenkinimą net ir konflikte nedalyvaujančiose šalyse. Informacinėmis priemonėmis galima paaštrinti ar net sukelti karinius konfliktus, taip pat jos gali būti ir efektyvi gynybos priemonė (Lietuvos karinė doktrina, 2010, p. 12).

Taigi nors šalies karybos srityje ir nėra numatomas pilietinio pasipriešinimo liberalizavimas ir panaudojimas kontrpropagandiniuose procesuose, informacinių kovų supratimas vis dėlto yra deklaruojamas, o tokių kovų mechanizmų panaudojimas gynyboje įvardijamas efektyvia gynybos priemone. Valstybinė kontrpropaganda šiuo atveju išlieka institucionalizuota, o vienas iš deinstitutionalizuotos kontrpropagandos mechanizmų – pilietinis pasipriešinimas – apskritai atskiriamas nuo komunikacinių procesų ir išnaudojamas mažos šalies fizinei gynybai stiprinti (čia matomas partizaninio karo taktikos inkorporavimas).

Kino teatro „Lietuva“ gynimo atvejis: deinstitutionalizuota kontrpropaganda

Liberalizuotai kontrpropagandos sampratai, aptartai pirmojoje straipsnio dalyje, iliustruoti ir individualiosios kontrpropagandos kūrybinėms-komunikacinėms schemoms atskleisti yra ypač tinkamas 2005–2010 m. vykęs (ir tebevykstantis) viešasis konfliktas Vilniaus mieste tarp UAB „Rojaus apartamentai“, jos pagrindinės akcininkės UAB „M2 Invest“ ir Lietu-

vos kultūros, meno pasaulio ir visuomenės atstovų, susibūrusių į judėjimą „už Lietuvą be kabučių“ bei vykdančių *protesto laboratorijos* veiklą dėl buvusio kino teatro „Lietuva“ privatizavimo situacijos. Pabrėžtina, kad šiame skyriuje nėra siekiama detaliai atkurti visą konflikto eigą nei faktų, nei chronologiniu požiūriu – per beveik penkerius kovos metus paminėtinų įvykių susikaupė be galo daug – tačiau individualiosios ir iš dalies institucinės kontrpropagandos požiūriu bus aptariami keli svarbiausi tiek vienos, tiek kitos konfliktuojančios pusės veiksmai konflikto metu.

Aptariamo konflikto metu galima aiškiai stebėti visuomenės pilietinio pasipriešinimo veiksnių naudojimą prieš ekonominės galios struktūras, todėl konfliktas primena klasikinį kritinėje mokslų paradigmoje aptariamą socialinės neteisybės plėtojimosi ir pastangų kovoti su ja modelį: dėl konkretaus klausimo sprendimo susiduria dominuojančios ir galios neturinčios visuomenės grupės; pastarosios dėl savo bejėgiškumo turi taikytis su galingųjų savivale. Socialiniam teisingumui atkurti yra ieškomi ir naudojami partizaninio karo metodai, leidžiantys įgalinti ir engiamąsias grupes. Panaši situacija susiformavo ir sprendžiant „Lietuvos“ kino teatro, esančio Vilniaus senamiestyje, Pylimo g. 17, privatizavimo klausimus, kai grupė visuomenės atstovų (daugiausia susijusių su meno ir kultūros pasauliu) pasipriešino, jų manymu, neteisėtam minėto kino teatro pardavimui privačioms bendrovėms ir pastarųjų siekiui nugriauti vertingoje miesto dalyje esantį pastatą. 2005 m. kino teatras buvo oficialiai uždarytas ir perduotas į naujų privačių šeiminkų rankas¹, kurie siekė buvusio

¹ Čia plačiau nebeminima dar iki 2005 m. vykusios konflikto priešistorė, kai kino teatras buvo valdomas

kino teatro vietoje pastatyti gyvenamųjų namų kompleksą, užstatydami visą kino teatro vietoje esantį erdvės tūrį. Visuomeninio judėjimo „už Lietuvą be kabučių“ nariai, argumentuodami giną visuomenės interesą ir kritikuodami senos kultūros erdvės naikinimą ir komercializavimą, įvykdė aibę pasipriešinimo veiksmų, kuriais buvo užkirstas kelias sunaikinti kino teatrą „Lietuva“. Atsižvelgdami į galimus teisinius pažeidimus privatizuojant kino teatrą, visuomenės atstovai išsileido į teisminių ginčų procesą su Vilniaus miesto savivaldybe ir UAB „Rojaus apartamentai“, taip bent kuriam laikui stabdydami numatomus griovimo ir naujos statybos darbus, šioje situacijoje ypač įdomi buvo abiejų pusių vykdoma konfliktinė komunikacija tarpusavyje ir su plačiąja visuomene.

Kino teatro „Lietuva“ gynėjų argumentų komunikacijos metodai. Pabrėžtina, kad nuo pat konflikto pradžios meno, kultūros ir visuomenės atstovų judėjimo „už Lietuvą be kabučių“ argumentų sklaida rėmėsi bent dvejais svarbiais elementais: 1) bendru visuomenės nepasitenkinimu, būdingu Lietuvai ir apskritai posovietinio bloko valstybėms, dėl „visada nešvarių“ verslo pasaulio sandorių ir ketinimų; todėl ir jos parama šiam protestui ir 2) intelektualios diskusijos organizavimu viešojoje erdvėje, remiantis tradiciniais ir alternatyviais informavimo įrankiais bei meniniais performansais, akcijomis ir manifestacijomis. Būtent šios viešos originalios manifestacijos padarė judėjimo poziciją aiškiai matomą visuomenėje, patrauklią reprezentuoti žiniasklaidoje, o jų vykdo-

mą pilietinį pasipriešinimą – išnaudojantį originaliausius nesmurtinio pasipriešinimo įrankius. Nesmurtiniai pilietiniai veiksmai yra pasipriešinimo metodas ir technika, naudojama paprastų piliečių, taip pat jaunimo, ir dažnai įgyvendinama bendruomenių lygiu. Kai individai ar žmonių grupės patiria bendrą neteisybę, dažnai parama surandama vienijantis. Susivieniję jie gali efektyviau mobilizuotis ir mesti iššūkius savo oponentams (Nonviolent Civic Action, 2009). Dėl būtent tokių priežasčių susikūręs judėjimas „už Lietuvą be kabučių“, T. Kačerausko (2009) žodžiais tariant, išreiškė *individu, susibūrusių į bendruomenę, laisvės lygį tam tikroje visuomenėje* (p. 37). Laisvės ir pasipriešinimo ekonominės galios struktūroms išraiška pirmiausia tapo kelios meninės akcijos-performansai, kuriomis pradėta kova prieš privačių investuotojų planus „Lietuvos“ atžvilgiu, pvz., 2005 m. rugsėjo 24 d., kino teatro uždarymo išvakarėse, įvykusi akcija *Šuns balsas į dangų neina*. Ši manifestacija kaip pilietinio pasipriešinimo įrankis jungė demonstracijos, mitingo, viešo nuomonės pareiškimo ir meninės akcijos elementus, o kaip kontrpropagandos procesas prieš privačių investuotojų poziciją ji buvo paversta į reprezentaciją a) žiniasklaidos dėmesio pagalba ir b) alternatyviomis informavimo priemonėmis, pvz., meniškais miniklipais socialinių tinklų svetainėse. Kaip jau buvo aptarta pirmojoje straipsnio dalyje, tokia manifestacija, nepaversta į reprezentaciją, nežymėtų ir šio pilietinio pasipriešinimo akto kaip kontrpropagandos proceso. Neperteikta informacinėmis komunikacinėmis technologijomis ir žiniasklaidos pagalba plačiąjai visuomenei, ji ir liktų tik viešas aktas, patirtas tik jo paties dalyvių ir neformuojantis reikiamos visuomenės

kitos privačios bendrovės, vėliau pardavusios pastatą UAB „Rojaus apartamentai“; pastaroji įmonė ir yra viena iš pagrindinių aptariamo konflikto dalyvių ir (kontr)propagandinių procesų organizatorių.

nuomonės. Iš esmės toks pasipriešinimo veiksmas nesukurtų tikimosi efekto.

Svarbus ir svarus judėjimo „už Lietuvą be kabučių“ atliktas darbas taip pat yra peticija-parašų rinkimo akcija *Pasirašyk dėl „Lietuvos“ ir formuok kultūros politiką*. Platinama internete, elektroninė peticija, skirta Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui, Lietuvos Respublikos Vyriausybei, Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovui prie Vilniaus apskrities viršinininko administracijos ir Vilniaus miesto savivaldybei, surinko per 8000 ją remiančių piliečių parašų ir tokiu būdu 1) sukūrė svarų visuomenės intereso gynimo intenciją remiantį argumentą, 2) leido su problema iš arčiau susipažinti didesnei visuomenės daliai, 3) plėtė judėjimo rėmėjų būrį. Įdomu aptarti ir 2007 m. rugpjūčio 16 d. sukurtą „Lietuvos“ kino teatro puslapį internetinėje enciklopedijoje *Wikipedia* (žr. [http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuva_\(kino_teatras\)](http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuva_(kino_teatras))). Internetinėje enciklopedijoje įrašus gali kurti kiekvienas jos skaitytojas ir teksto apie „Lietuvos“ kino teatrą sukūrimas į edukaciją pretenduojančiame puslapyje galėtų žymėti atskirą (kontr)propagandinį vienos ar kitos konfliktuojančios pusių žingsnį. Enciklopedijos istorijos įrašuose matyti, kad tekstą apie „Lietuvos“ kino teatrą ir dėl jo vykstantį konfliktą sukūrė *Figura*; šiuo pseudonimu pasivadinusio asmens aki-vaizdžios priklausomybės vienai ar kitai konflikto pusei rasti nepavyko, tačiau gana tendencingas publikacijos tekstas, pateikiamos nuorodos, konflikto interpretacija, nuolatinės to paties autoriaus diskusijos kituose kultūros ir įvairių judėjimų tinklalapiuose bei kiti šio autoriaus sukurti įrašai internetinėje enciklopedijoje (susiję su

filosofija, menu, protestu, kultūra ir pan.) galėtų leisti daryti prielaidą, jog įrašas galėjo būti iniciuotas judėjimo „už Lietuvą be kabučių“. Tačiau tokiam vertinimui įrodyti nėra pakankamai duomenų, todėl jie laikytini tik asmenine laisvąja asociacija.

Be šių konkrečių veiksnių, pažymėtina, kad judėjimas ir šalia jo veikianti *protesto laboratorija* surengė aibę viešų debatų, diskusijų, televizijos laidų (daugiausiai per Šiuolaikinio meno centrą), televizijos tiltų su užsienio šalimis (pvz., TV tiltas su Norvegija), kur buvo viešai ir aštriai diskutuojamos problemos, sukėlusios šį pilietinį protestą. Pažymėtina, kad toks partizaninės kovos vykdymo būdas buvo itin palankus judėjimo „už Lietuvą be kabučių“ rėmėjams, kurių daugelis buvo išsilavinę kultūros ir mokslo pasaulio žmonės, gebantys formuluoti ir artikuliuoti savo argumentus (primena A. Gramsci ieškomus *organinius intelektualus*). Viešos diskusijos, komentarų rašymas spaudoje ir interneto portaluose, straipsnių rengimas kultūrinėje žiniasklaidoje ir panašūs veiksmai buvo jų stiprybė. Proteste dalyvaujantys menininkai ir meno specialybių studentai kūrė (virtualius) plakatus, kuriuose derino popkultūrinius ir partizaninio karo stiliaus elementus, vaizdo instaliacijas, originalias manifestacijas ir tuo atspindėjo vykstančios kovos idėjas. Nuosekli judėjimo pozicija iki pat šių dienų paskutinių įvykių yra detalai atspindima interneto svetainėje <http://www.vilma.cc/LIETUVA>, tačiau svarbu pažymėti, kad pačių originaliausių pilietinio pasipriešinimo metodų ir elitinės kalbos lygio diskusijų nuolatinis plėtojimas iš dalies kūrė ir atvirkštinį efektą – konceptualių idėjų naudojimas (kontr)propagandoje visada sukuria riziką nepasiekti dalies tikslinės auditorijos sąmonės, todėl

pranešimas dažnai gali likti nesuprastas arba suprastas tik pačių protesto dalyvių.

Privačių investuotojų kontrpuolamieji ir įtikinėjimo veiksmai. Kaip pažymi G. Mažeikis, *konflikto eskalavimas sutampa su vis platesniu tikslų nesuderinamumo aiškinimu, aprėpiant vis platesnius socialinius sluoksnius ir į bekompromisį konfliktą įtraukiant kaip galima daugiau žmonių* (Mažeikis, 2004, p. 84). Konflikto dėl „Lietuvos“ kino teatro išsaugojimo plėtojimas peržengė vien dviejų suinteresuotų grupių ginčą konkrečiu klausimu ir į nesutarimų sprendimą įtraukė plačiąją visuomenę, jos nuomonei formuoti pasitelkiant visus šiuolaikinius įtikinėjimo mechanizmus ir šioje srityje vykdamas nuoseklią veiklą – būtent tokie sprendimai atitinka konflikto eskalavimą propagandos teorijų požiūriu (žr. (Mažeikis, 2004). UAB „Rojaus apartamentai“, buvusi verslo pasaulio pagrindinė konflikto dalyvė, iš pradžių savo planų įgyvendinimo neketino keisti dėl susidariusios situacijos, tik koregavo savo vykdomą komunikaciją, tačiau sistemingas, nuoseklus ir kryptingas visuomenės pasipriešinimas nugriauti kino teatrą „Lietuva“ (išreiškiamos judėjimo „už Lietuvą be kabučių“) vertė keisti ir veiklos, ir komunikacijos metodus. Privačių investuotojų vykdytus kontrpuolamuosius ir įtikinėjimo veiksmus per visus beveik penkerius metus galima skirti į dvi pagrindines grupes: 1) aktyvi komunikacija su visuomene ir konflikto dalyviais, siekiant gauti viešąjį pritarimą vykdomam projektui, ir 2) pasyvios komunikacinės pozicijos palaikymas, nesutarimams patekus į teismų procesus. Pažymėtina, kad privati bendrovė siekė demonstruoti maksimalų jų planų suderinamumą su miestiečių interesais: buvo įrodinėjamas tų pačių verslo

ir visuomenės interesų egzistavimas (turėti patogią, šiuolaikišką erdvę kino kultūros plėtotei) bei demonstruojama bendrovės visuomeninė pozicija (nuolat pabrėžiami vykdyti visuomenei svarbūs projektai²). UAB „Rojaus apartamentai“, pirkdama kino teatrą „Lietuva“, vėliau išipareigojo vietoj jo stovėsiančiame naujame pastate palaikyti kino centro su 250 žiūrovų sale veikimą ir tai buvo pagrindinis jos komunikuojamas faktas viso konflikto metu. Būtent šis faktas leido bendrovei tapatinti save su protestuojančia visuomene ir teigti, kad protestuoti nėra dėl ko, nes abiejų pusių interesai yra tie patys. Siekdama gauti visuomenės palaikymą ir reaguodama į vykstančius procesus, bendrovė 2006 m. vasarą surengė du viešus jos numatomo įgyvendinti projekto pristatymus ir svarstymus su visuomene, kurie, beje, iš karto buvo protestuotojų sukritikuoti. Privatūs investuotojai pirmojoje minėtos informacinės kovos dalyje nekūrė išmoningų komunikacijos schemų ir savo poziciją daugiausiai reiškė trumpais, nekompromisiais komentarais naujienų agentūroms, viešais siekiamo įgyvendinti projekto pristatymais ir užsakytais straipsniais, parengtais pačių bendrovės atstovų (žr., pvz., „Lietuvos“ kino teatras ir viešasis interesas: nėra dėl ko laužyti iečių³, 2008 m. balandžio 10 d.) ir publikuojamais specializuotuose tinklalapiuose.

Ypač įdomus yra antrasis privačių investuotojų vykdytos įtikinėjimo kampanijos etapas (nuo 2007 m. pradžios), kai proceso aktyvi plėtotė sustojo dėl judėjimo „už Lietuvą be kabučių“ aktyvaus kino

² žr. pagrindinės UAB „Rojaus apartamentai“ akcininkės UAB „M2 Invest“ tinklalapį <http://www.m2invest.lt/lt.php/projektai>;

³ http://www.spec.lt/Lt/Lietuvos_kino_teatras_ir_viesasis_interesas_nera_del_ko_lauzyti_ieciu

teatro privatizavimo sprendimų ginčijimo teisminiais metodais. Privati bendrovė negalėjo vykdyti numatytų darbų; vėliau ir pati išitraukė į bylinėjimąsi su protestuotojais (2007 m. viduryje) dėl patirtų nuostolių už nevykdomus darbus kompensavimo. To meto privačių investuotojų komunikacijoje išskirtini du įdomūs atvejai: tinklalapio www.geraskinas.lt sukūrimas ir Jungtinės Karalystės ambasadoriaus spaudimas Vilniaus m. valdžiai dėl užtrukusio proceso. Propagandos teorijose paprastai yra skiriama *puolančioji* ir *gynybinė* kontrpropaganda; *puolančioji kontrpropaganda* sustiprina anksčiau pradėtą puolančiąją įtikinėjimo kampaniją (Mažeikis, 2006, p. 143), o *gynybinė kontrpropaganda* atlieka priešininko informaciją neutralizuojančius veiksmus, paneigdamą ar kitaip nukenksmindama informacines atakas. Pažymėtina, kad privati bendrovė aptariamo konflikto antrajame etape perėjo į *puolančiosios kontrpropagandos* vystymą, tuo demonstruodama išmoningesnes komunikacijos schemas nei pirmajame etape. Visų pirma, pabrėžtinai protestuotojų retorikos ir argumentų perėmimas, pasisavinimas savo komunikacijos tikslais. Tai klasikinis kontrpropagandinis veiksmas; 2008 m. įkurtame tinklalapyje [geraskinas.lt](http://www.geraskinas.lt) (kūrėjas UAB „M2 technologijos“) jau naudojama tokia perimta protestuotojų retorika. Tinklalapio šūkis, logotipas (žr. 1 pav.) ir pats svetainės apipavidalinimas spalvų ir formos požiūriu akivaizdžiai išnaudoja partizaninio karo stilistinę raišką, o šūkio etimologija tiesiogiai susijusi su protestuo-

tojų kurtais pasipriešinimo šūkais. Tinklalapio viršuje yra aiškinamas svetainės sukūrimo tikslas: *Jau daugiau nei metus laiko naujo nepriklausomo kino centro statybos Vilniuje yra užblokuotos. Jau daugiau nei metus laiko geras kinas yra įkaitas – išlaisvink Jį! Skleisk žinią apie naują nepriklausomo kino centrą Vilniuje, Pylimo g. 17, ir reikalauk teisės žiūrėti gerą kiną jame!* Tokia retorine išraiškos nuotaika situacija supainiojama iš esmės, akivaizdžiai siekiant paveikti mažiau informuotas apie situacijos vystymąsi auditorijas. Darosi nebeaišku, kas yra atsakingas už tinklalapyje pateikiamą informaciją – privatūs investuotojai ar protestuotojai. Ir vieni, ir kiti, turėdami omenyje savo argumentus, gali kalbėti apie kino teatro „įkalinimą“ ir gero kino tapimą „įkaitu“. Toks privačios bendruomenės komunikacinis posūkis konflikte gali būti vertinamas ypač teigiamai jų tikslų atžvilgiu. Sukuriama potekstė, kad dėl vienokių ar kitokių priežasčių visuomenė negali žiūrėti gero kino, ir siekiama patraukti situacijos neišmanančią visuomenės dalį į savo pusę. Protestuotojų argumentai paverčiami neaiškiais perprotingais kalbėjimais; visuomenė tiesiog nori žiūrėti gerą kiną ir jai nebesvarbu, kas jį rodo. Tinklalapyje išnaudojami ir kiti svarbūs kontrpropagandiniai veiksmi. Visų pirma, yra sukuriama aibė trumpų filmukų, kuriuose savo komentarus, akivaizdžiai naudingus privačios bendrovės pozicijai, pateikia žymūs Lietuvos kultūros, architektūros, ekonomikos pasaulio žmonės – A. Matelis, G. Lukšas, K. Šimas,

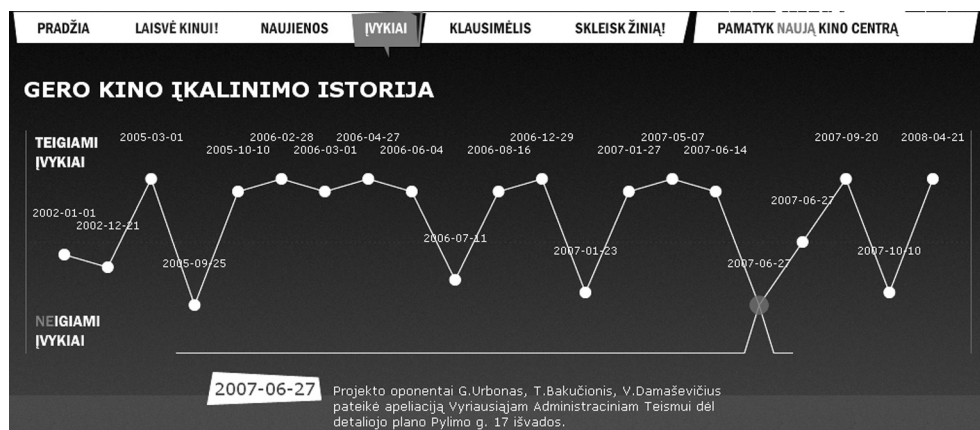

1 pav. Informacinio projekto Laisvė geram kinui! šūkis ir logotipas

(žr. <http://www.geraskinas.lt/>)

I. Miškinis, A. Kaušpėdas, A. Nasvytis, R. Šimašius, G. Kadziauskas, D. Bardauskienė ir kt. Būtent šių, o ne paprastų piliečių komentarai yra publikuojami dėl to, kad būtų silpninamos protestuotojų pozicijos: autoritetingiausi Lietuvos kino, architektūros ir ekonomikos pasaulio žmonės pasisako už naujo kino centro įkūrimą ir tuo niekais paverčia protestuotojų argumentus dėl gero kino erdvės nebuvimo (kinui nusipelnę režisieriai sako, kad kino kokybės tai nepakeis) ar dėl architektūrinio paveldo išsaugojimo ir miesto urbanistinių erdvių neperkrovimo (architektai nurodo, kad esamas kino teatro pastatas neturi būti siejamas su architektūriniu paveldu, o naujasis pastatas neiškreips to rajono erdvės). Protestuotojų argumentus griauna žmonės iš pačių protestuotojų aplinkos – kultūros ir meno pasaulio. Svetainėje taip pat pabrėžiama, kad „gerą kiną remia“ Lietuvos kinematografininkų sąjunga ir Šiaurės šalių kino forumas „Scanorama“. Ypač įdomi taip pat yra pateikiama konflikto vystymosi chronologinė interaktyvi diagrama (žr. 2 pav.), kurioje pateikiami per kelerius

metus įvykę „geri“ ir „blogi“ įvykiai gero kino įkalinimo istorijoje. Visi protestuotojų atlikti veiksmai pažymimi prie „neigiamų“ įvykių, o visi privačios bendrovės veiksmai – prie „teigiamų“. Diagrama baigiama „teigiamu“ įvykiu – neva pasiekta pergalė ir „gero kino išlaisvinimu“. Tokia interaktyvi diagrama, pateikiama svetainėje, žymitų pačių faktų komentavimą ir pateikimą konkrečiai pusei reikalingame kontekste – taip pat klasikinis (kontr)propagandinis veiksmas. Projektas *geraskinas.lt* baigiamas kvietimu „skeisti žinią“ – siūloma visiems, pritariantiems gero kino išlaisvinimui, savo kompiuteriuose naudoti sukurtus ir siūlomus parsisiųsti (taip pat militaristine ar „gatvių karo“ tematika) darbastalius (lojalios rėmėjų grupės būrimas) ar persiųsti visą informaciją draugams elektroniniu paštu (informacijos sklaida). Tinklapyje taip pat pateikiamas būsimo kino centro projektas ir videoprojekcija, kuri lydi „nusiraminius piliečių“ palaikantys komentarai apie aplinkoje derantį jaukų pastatą. Beje, atrodo, kad svetainė yra momentinis projektas – po 2008 m. informacija nėra atnaujinama.

2 pav. Gero kino įkalinimo istorija
(žr. <http://www.geraskinas.lt>)

Privačių investuotojų poziciją tais pačiais metais parėmė ir Jungtinės Karalystės ambasadorius Lietuvoje, Vilniaus miesto merui J. Imbrasui nusiųsdamas laišką, kuriuo išreiškė susirūpinimą dėl stringančių numatomų anglų verslininkų investicijų Lietuvoje⁴ ir kuris iš karto susilaukė protestuotojų pasipiktinimo dėl neleistino ambasadoriaus kišimosi į Vilniaus miesto plėtros reikalus. Plačiau šis laiškas nebus analizuojamas, tačiau svarbu pabrėžti, kad jis informacinėje kovoje gali būti priskiriamas prie naudojamų diskursyvaus spaudimo priemonių.

Žiniasklaidos vaidmuo konflikte. Kaip pažymi R. Helvey (2004), kad ir kokios būtų pasirenkamos protesto, pasipriešinimo ir įtikinėjimo formos, jos turi būti plačiai pristatomos žiniasklaidoje. Demonstracijos ar bet kurios kitos protesto formos tesukuria mažą efektą, jei jos nepatenka į žiniasklaidos akiratį. *Pastebėta, kad piliečių motyvuotumas, politinis dalyvavimas sumažėja, kai jų viešos manifestacijos – piketai, mitingai, demonstracijos – yra iškreipiami reprezentuojančiuose žiniasklaidos straipsniuose. Neišvengiama, kad žiniasklaida interpretuoja įvykius, tačiau, kai ji tai daro tokiu būdu, kuris neatspindi manifestantų lūkesčių, demotyvacija sustiprėja arba padidėja marginalinių, radikalių grupių įtaka* (Mažeikis, 2006, p. 141). Negalima teigti, kad protestuotojų veiksmai žiniasklaidoje buvo nušviečiami nepakankamai ar iškreiptai. Beveik visi konflikto metu įvykę protesto, konflikto ar kompromisų ieškojimo faktai buvo nušviesti svarbiausiose žiniasklaidos priemonėse (pvz., žr. konfliktą atspindėjusių publikacijų sąrašą: [\[lt/lietuvos kino teatras\]\(http://www.straipsniai.lt/\)\), kuriose buvo paremiama ir protestuotojų, ir verslo bendrovės pozicijos \(daugiausia individualiais komentarais\), o objektyvūs pranešimai naujienų agentūrose apie vykstantį konfliktą daugiausiai atspindėjo protestuotojų organizuojamus veiksmus. Diskusija masinių komunikacijos priemonių erdvėje daugiausiai buvo plėtojama internetine žiniasklaida, kur buvo galima rasti ir vieną, ir kitą pusę palaikančių komentarų ir argumentų \(paminėtinas viešas disputas *bernardinai.lt* portale tarp A. Navicko ir T. Čyvo, taip pat T. Bakučionio komentarai\). Matomumas žiniasklaidoje gali būti iš dalies siejamas ir su originaliomis protesto formomis, pasirinktomis protestuotojų, ir su minėtu protestuotojų gebėjimu rengti diskusinius tekstus.](http://www.straipsniai.lt/</p></div><div data-bbox=)

Aptartu konflikto dėl „Lietuvos“ kino teatro privatizavimo atveju buvo siekta parodyti a) pilietinio pasipriešinimo kaip individualios deinstitutionalizuotos kontrpropagandos efektyvumą ir b) institucinėje informacinėje kovoje, pagrįstoje ekonominiiais interesais, naudojamus klasikinius įtikinėjimo ir puolančiosios kontrpropagandos metodus. Taip pat pažymėtina, kad konfliktas kol kas plėtojamas protestuotojų siekiamų tikslų link: 2009 m. sustabdytas Vilniaus tarybos leidimas nugriauti kino teatrą „Lietuva“. 2010 m. pradžioje pasirodo informacija apie kino teatro „Lietuva“ perleidimą bankui SEB, UAB „Rojaus apartamentai“ bankrotą ir siekį patirtus nuostolius – 8 mln. Lt – išieškoti iš protestuotojų. Taip pat svarbu pažymėti, kad po šio straipsnio parengimo praėjus dviem mėnesiams, nagrinėtos svetainės *geraskinas.lt* veikimas buvo nutrauktas ir tai neabejotinai yra sietina su minėtos bendrovės bankrotu bei žymi naujas galimas nagrinėto konflikto plėtros kryptis.

⁴ Laišką žr. [http://www.arka.lt/ktlietuva/Documents/Jungtines%20Karalystes%20ambasadorius%20apie%20Pylimo%2017%20\(Lietuva\).PDF](http://www.arka.lt/ktlietuva/Documents/Jungtines%20Karalystes%20ambasadorius%20apie%20Pylimo%2017%20(Lietuva).PDF)

Išvados

- Kontrpropagandos terminą pastaruoju metu akademiniam diskurse yra linkstama keisti platesniais informacinę kovą nusakančiais terminais, o jos samprata daugiausia rodė pasyvaus pasipriešinimo informaciniam išpuoliam vaidmenį. Taip pat pabrėžtina, kad kontrpropaganda nebuvo atsieta nuo įtikinėjimo sistemų, taigi neleido su informacinių kovų samprata sieti ir individualių pasipriešinimo nepageidaujamam įtikinėjimui aktų. Kontrpropagandos termino gražinimas į akademinį diskursą ir jo sampratos liberalizavimas leistų informacinių kovų dalį – gynybines ir kontrpuolamąsias informacines atakas – tirti bendruomenių ir atskirų individų informacinių išpuolių suvokimo ir jo skatinamų pasipriešinimo motyvų kontekste. Kontrpropagandos termino deinstitutionalizavimas nereikštų visiško jo atsiejimo nuo institucionalizuoto, organizuoto pasipriešinimo įtikinėjimui senąja jo prasme.
- Liberalizuotos kontrpropagandos termino kontekste individualusis pasipriešinimas nepageidaujamam įtikinėjimui yra sietinas su pilietinio pasipriešinimo ir pilietinio nepaklusnumo aktais ir metodais, kurių sėkmingiausias realizavimas XIX–XX a. daugiausia buvo išreiškiamas JAV piliečių nesmurtiniu politiniu aktyvumu ir gali būti vertinamas tiek individualiuoju, tiek valstybinio pasipriešinimo aspektais. Pilietinio pasipriešinimo metodai istoriškai pasitvirtino kaip efektyvūs sistemų ir nepageidaujamų situacijų keitimo

būdai, tačiau reikia pabrėžti, kad jų vertinimas kontrpropagandos kontekste turi numatyti ir komunikacinės rezistencinės informacijos sklaidos schemas, be kurių pasipriešinimas liktų tik viešas nereprezentuotas aktas. Pilietinis pasipriešinimas kaip individualus nesutikimas ir valstybinis gynybos metodas rodo dvi atskiras situacijų keitimo koncepcijas.

- Atlikus Lietuvoje galiojančių teisinių dokumentų, reglamentuojančių pilietinį pasipriešinimą, apžvalgą, matyti, kad individualus gynybos metodas yra inkorporuotas į strateginius šalies gynybos dokumentus, tačiau suvokiamas tik kaip pakaitalas militaristiniams veiksams ir niekaip nesiejamas su informaciniu pasipriešinimu manipuliuojančiam įtikinėjimui. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad strateginiuose dokumentuose yra įtvirtintas informacinių operacijų svarbos šalies gynyboje supratimas, tuo atstovaujant institucionalizuotos kontrpropagandos sampratai. Deinstitutionalizuotos kontropropagandos ir pilietinio pasipriešinimo kaip įrankio keisti nepageidaujamą situaciją bendruomenių lygiu efektyvumas aptartas analizuojant 2005–2010 m. vykusio viešojo konflikto dėl „Lietuvos“ kino teatro privatizavimo komunikacinę eigą. Konflikto raida parodė, kad kūrybingi, kooperuoti bendruomenių, kuriose dėl bendro intereso yra maksimaliai sumažintas susvetimėjimo reiškinys, veiksmai gali padėti pakeisti nepageidaujamą situaciją ar daryti jai įtaką.

LITERATŪRA

CALI, Christian; ROMANYCH, Marc. *Counterpropaganda: An Important Capability for Joint Forces* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.au.af.mil/info-ops/iosphere/iosphere_fall05_cali.pdf>.

ČERNEVIČIŪTĖ, Jūratė (2006). Demokratija ir pilietinis nepaklusnumas. *Problemos. Priedas*, 2006, p. 72–82.

HELVEY, Robert (2004). *On Strategic Non-violent Conflict: Thinking About the Fundamentals*. Boston: The Albert Einstein Institution, 2004. 178 p. ISBN 1-880813-14-9.

KAČERAUSKAS, Tomas (2009). Pilietinis nepaklusnumas: individų laisvė ir visuomeninė tvarka. *Problemos*, 2009, Nr. 76, p. 28–38.

Lietuvos karinė doktrina (2010). Patvirtinta Lietuvos kariuomenės vado 2010 m. kovo 10 d. įsakymu Nr. V-193.

Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 64-1927.

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014;

MALIUKIČIUS, Nerijus (2002). *Informacinio karo koncepcija: JAV ir Rusijos požiūriai*. Vilnius: Eugrimas, 2002. 75 p. ISBN 9955-501-13-8.

MALIUKIČIUS, Nerijus (2008). Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje. Daktaro disertacija: Socialiniai mokslai. Politikos mokslai (02 S). Vilniaus universitetas, 2008.

MAŽEIKIS, Gintautas (2004). Manifestacija ir viešojo nuomonė: diskursų konflikto atvejais. *Politika*

kaip komunikacinis žaidimas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 79–114.

MAŽEIKIS, Gintautas (2006). *Propaganda*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006. 162 p. ISBN 9986-38-717-5.

MINIOTAITĖ, Gražina (2004). Pilietinis pasipriešinimas Lietuvos saugumo ir gynybos sistemoje: raida ir perspektyvos. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2004, p. 195–210.

MINIOTAITĖ, Gražina (2008). Teisingumas prieš teisėtumą: pilietinio nepaklusnumo teorija ir liberalizmo filosofija. *LOGOS*, 2008, Nr. 58, p. 54–62.

Nacionalinio saugumo strategija (2002). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2233.

Nonviolent Civic Action (2009). United States Institute of Peace. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.usip.org/files/sg10.pdf>>.

ROBERTS, Adam; ASH, Timothy Garton. (2009). *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford University Press, 2009. 412 p. ISBN 978-0-19-955201-6.

SHARP, Gene. *198 Methods of Nonviolent Action*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.aeinstein.org/organizations/org/198_methods-1.pdf>.

THOREAU, Henry David (1849). *Civil Disobedience*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://thoreau.eserver.org/civill.html>>.

CIVIL RESISTANCE AND ASSUMPTIONS OF THE DEINSTITUTIONALIZATION OF COUNTERPROPAGANDA

Modestas Grigaliūnas

S u m m a r y

Civil resistance is analyzed under the outlook of counterpropaganda by seeking to base the assumptions of its deinstitutionalization. Counterpropaganda may be defined by the individual activities of resistance, which are communicated in the public space. The changes of the definition of contemporary counterpropaganda are presented,

and civil resistance is illustrated by the empirical examples as the method that may help understand both the processes of individual's deinstitutionalized counterpropaganda and the military defence of the state.

Key words: counterpropaganda, civil resistance, informational fights, country defence, activity of the communities